

**Openingswoord tentoonstelling 'Constant, Oeuvreprijs 1994',
Chabotmuseum Rotterdam, 9 december 1994**

Geachte aanwezigen, mijnheer Nieuwenhuys,

Het is mij een eer en een genoegen om vandaag, bij de opening van deze tentoonstelling, enkele woorden tot U te mogen richten. Ik ga er ~~na~~ voor alle zekerheid vanuit dat U allen staat te popelen om de tentoonstellingszalen te betreden en ik zal daarom proberen om deze inleiding zo kort mogelijk te houden.

Voor de tekst van een iets meer uitgebreide 'lofrede' die ik aanvankelijk vandaag zou afsteken verwijs ik graag naar het boekje dat vandaag bij de uitreiking van de oeuvreprijzen is verschenen. In die tekst heb ik één historisch aspect van het oeuvre van Constant aangestipt, namelijk de invloed die de soms onevenredige aandacht voor stations die Constant inmiddels ruimschoots was gepasseerd heeft gehad op zijn voortgaande artistieke ontwikkeling. In hoeverre heeft de wijze waarop een aantal werken is opgenomen in wat wel 'de canon van kunstgeschiedenis' wordt genoemd zijn visie en zijn werk kunnen beïnvloeden? -zo vroeg ik mij af en kort gezegd meende ik het vermoeden te kunnen opperen dat de kunstgeschiedenis -behalve de neiging om bij tijd en wijle bepaalde beeldmotieven te herhalen- een gevoel van afzondering bij de kunstenaar heeft versterkt. U moet dit later allemaal nog maar eens rustig nalezen.

De oeuvreprijs van het Fonds voor Beeldende Kunsten, Vormgeving en Bouwkunst is -zo heb ik althans begrepen uit de berichten voorafgaand aan deze dag- vooral bestemd voor kunstenaars die hun sporen in het verleden ruimschoots hebben verdiend, maar die de laatste jaren veel minder of in het geheel niet meer actief zijn. In zekere zin valt er vandaag dus aan veelvuldig terugkijken eenvoudigweg niet te ontkomen. Daarentegen ligt de bijzondere waarde van de tentoonstelling die hier in Chabotmuseum is ingericht mijns inziens juist in

het feit dat hier -naast enkele werken uit de tijd van 'Cobra'- een kleine dwarsdoorsnede van het meest recente werk van Constant wordt gepresenteerd. Het is denk ik alweer een achttal jaren geleden sinds er voor het laatst in Nederland zo'n grote verzameling recente schilderijen van zijn hand in het openbaar te zien is geweest. En een aantal werken op deze tentoonstelling is zelfs nog nooit publiekelijk tentoongesteld. Daarmee heeft het Chabotmuseum vandaag dus een primeur die hoe dan ook onze belangstelling verdient. Deze uiterst actuele kant van de tentoonstelling biedt bovendien een sterk en noodzakelijk tegenwicht tegen de overwegend historische oriëntatie van de oeuvre-prijzen. Met de mate waarin Constant vandaag de dag nog actief is -zo mogen wij gevoeglijk aannemen- daarmee zit het nog wel goed.

Vandaag -en vooral ook op deze plaats- zou ik de vraag naar de band van Constants werk met het verleden daarom willen omkeren. Ging het mij eerder om de vraag welke invloed de belangstelling van kunsthistorici voor zijn activiteiten in een meer of minder ver verleden op Constants recente werk heeft uitgeoefend, omgekeerd is het natuurlijk van minstens evenveel belang om te onderzoeken welke aansporingen dat recente werk óns kan geven voor een hernieuwde omgang met óns verleden. Constant heeft zich tenslotte nooit volledig geconcentreerd op hyperpersoonlijke beweegredenen of gevoelens, maar heeft juist steeds getracht om zijn kunst te doen aansluiten bij meer algemene sociale of sociaal-psychologische verschijnselen. Zijn pogingen om het individualisme uit de kunstwereld te weren hebben weliswaar - helaas- weinig uitgericht en zij hebben in zekere zin de schijnwerpers alleen nog maar meer op zijn persoon gericht. Maar er is daarom ook alle reden om de zaak, aan het eind van de dag, nog eens om te keren en de kunst van Constant ook op onszelf te betrekken. En ik zou dat willen doen naar aanleiding van het schilderij getiteld 'Fusillade' uit 1992, het schilderij dat op de uitnodigingskaart en op de posters voor deze tentoonstelling is gereproduceerd.

Alleen al de techniek waarin de 'Fusillade' -net zoals overigens de meeste andere recente schilderijen- is geschilderd, verleent dit werk een bijzondere band met het verleden, met het verleden in de zin van de geschiedenis van de schilderkunst. Ik ben geen specialist op dit gebied, maar het vergt denk ik ook weinig achtergrondkennis om te kunnen constateren dat Constants schilderijen van de laatste jaren in schildertechnisch opzicht weinig hebben uit te staan met de schilderijen uit de tijd van 'Cobra'. Zij grijpen veeleer terug op een ambachtelijke beheersing van de middelen van de schilderkunst waaraan lange tijd -ook door Constant zelf- bijzonder weinig waarde is toegekend en zij staan daarmee op gespannen voet met vrijwel de gehele modernistische traditie waarin 'Cobra' inmiddels is bijgezet. Veel beter dan in musea voor de moderne kunst -waar de geschiedenis niet verder teruggaat dan het einde van de negentiende eeuw- komen deze doeken mijns inziens dan ook tot hun recht in een bredere, misschien ook a-historische context. Want zij weerspreken de modernistische veronderstelling dat de verfijnde techniek van het olieverfschilderij tijdgebonden en door de moderne ontwikkelingen achterhaald zou zijn en geven ons ter overweging of de in brede kring geaccepteerde breuk met die techniek ons niet lange tijd kunstmatig heeft afgesneden van een aantal meesterschilders uit het verleden -ongeveer zoals waardevolle teksten van ons kunnen worden vervreemd door middel van een ingrijpende spellingswijziging.

Binnen de modernistische traditie was het slechts mogelijk zich elementen van de klassieke schilderkunst toe te eigenen wanneer deze werden aangelengd met een flinke scheut ironie -zoals bijvoorbeeld door de zogenaamde post-modernisten wel is gebeurd. Die ironie, dat spel met kunst en kitsch, is bij Constant geheel afwezig en is bij hem ook nooit aanwezig geweest. De ironische inslag van de laatste varianten van het modernisme duidde er al op dat het progressieve karakter van het vernieuwingsdenken in de kunst door haar eclatante maar volledig geïsoleerde succes grotendeels is ondermijnd. De

context en de ideeën die samenhangen met de formele vernieuwingen in de schilderkunst zijn inmiddels geschiedenis geworden, en daarmee dreigt ook hun inhoud verloren te gaan. Om daarvan nog iets te bewaren zullen we de gedachte van elkaar in lineaire zin opeenvolgende artistieke bewegingen moeten loslaten, en zal de vraag naar het verband tussen vorm en inhoud weer opnieuw moeten worden aangekaart. De recente schilderijen van Constant vormen daartoe in mijn ogen een bijzondere sterke aanzet.

Toen Constant een aantal jaren geleden werd gevraagd wat vandaag de dag nog de betekenis kon zijn van 'Cobra' antwoordde hij dat die slechts gelegen was in de nostalgie naar een werkelijk vrije kunst. Met andere woorden: de kunstwerken uit die tijd zijn ontstaan vanuit een geloof in een aanstonds sterk toenemende vrijheid, een geloof dat onder invloed van latere ontwikkelingen weliswaar niet geheel is verdwenen, maar dat toch danig is getemperd. In een sfeer van dwangmatige artistieke vernieuwing vormt de nostalgie een bolwerk van onvervulde verlangens, een historisch kuuroord waar men af en toe naar hartelust in rond kan badderen. Maar het zou getuigen van weinig werkelijkheidszin om daar nog direct bij aan te willen knopen. En men doet de zaak zelfs veel meer recht door er uitdrukkelijk afstand van te nemen. Het modernisme maakt vandaag de dag niet meer los dan de genre-schilderkunst ten tijde van 'Cobra'. Of omgekeerd, om maar eens met de actrice Simone Signoret te spreken: zelfs de nostalgie is niet meer wat het geweest is.

Maar laat ik terugkeren naar de 'Fusillade'. De voorstelling op dit schilderij grijpt terug op een schokkende gebeurtenis uit de laatste maanden van de Tweede Wereldoorlog. Op 12 maart 1945 werden op het Weteringplantsoen in Amsterdam 36 gijzelaars door Duitse SS-troepen gefusilleerd en toevallige voorbijgangers werden gedwongen om hiervan getuige te zijn. Constant maakte al in 1945 een tekening van deze daad van onverbloemde terreur: een tekening van een lange rij

gijzelaars die is opgesteld tegenover het executiepeleton, terwijl een andere groep al is gevallen. Die tekening vormde in 1992 kennelijk het uitgangspunt voor het schilderij 'Fusillade' en daarmee voegt dit schilderij zich in de geschiedenis van de verwerking van de Tweede Wereldoorlog en de Duitse bezetting in de beeldende kunsten.

De herinnering aan de bezettingstijd heeft Constants maatschappijbeeld zonder meer in belangrijke mate gevormd en de sporen daarvan zijn op verschillende momenten in zijn oeuvre duidelijk herkenbaar. Nu, vijftig jaar na dato, staan de herdenking van de oorlog en de viering van de bevrijding weer volop in de belangstelling. Ongetwijfeld is de discussie over de vraag hoe we deze op een niet-plichtmatige, maar tegelijkertijd ook weer niet geheel van zijn oorsprong vervreemde wijze kunnen herdenken één van onze manieren geworden om met dit verleden om te gaan. En de tentoonstelling van dit recente schilderij van Constant, en in het bijzonder ook op deze plaats, kunnen we zien als een bijdrage aan die discussie. Zij verbindt Constant nadrukkelijk met Hendrik Chabot, één van de weinige schilders -sommigen hebben met enige overdrijving zelfs gezegd: de enige- die het leed van oorlog en bezetting al in de jaren '40-'45 op directe wijze in zijn schilderijen heeft verbeeld.

Welke perspectieven opent dit schilderij van Constant nu voor een actuele, zinnige omgang met die vijftigjarige feiten? Het zijn de verschillen met de oorspronkelijke tekening die hieromtrent misschien wel het meest veelzeggend zijn. Van de oorspronkelijke groep slachtoffers resteert er -als op een zorgvuldig geretoucheerde foto- uiteindelijk nog maar één, een man die bleek in de loop van de geweren kijkt. Betekenisvol staat Constants signatuur op de rug van dit individuele slachtoffer. Het schilderij is zodoende geen gedenkteken geworden van een collectieve catastrofe, maar versterkt onze solidariteit met het individu dat zich -van alle steun verstoken- gesteld ziet tegenover een genadeloos

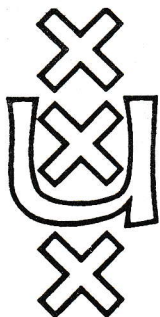
machtsapparaat. Ook de Duitse soldaten zijn niet meer als zodanig herkenbaar: zij zijn de gezichtloze uitvoerders van een willekeurig regime dat doodstraf en terreur niet schuwt.

Zo voegt deze scene zich ook in hele serie betrekkelijk recente schilderijen van Constant, die de 'rechtspleging' als gezamenlijk thema hebben -en op deze tentoonstelling is uit die reeks ook het schilderij 'Het tribunaal' te zien. De directe verbeelding van een concreet historisch gegeven is in die schilderijen veel minder belangrijk dan de overdenking van de algemene en grensoverschrijdende aspecten van onrecht en onderdrukking. Wanneer we Constant in deze richting volgen, dan blijft de geregelde herdenking van de Tweede Wereldoorlog -meer nog dan een moment om stil te staan bij het leed dat in een steeds verder verleden is berokkend- vooral ook een geschikte aanleiding om weer eens goed om ons heen te kijken, naar de individuele slachtoffers van de blinde machtsuitoefening van ongeacht welke signatuur.

Kort samengevat roept dit schilderij dus op tot een herwaardering van de traditie van de schilderkunst met af en toe een nostalgische blik op de drijvende kracht achter sommige vormen van modernisme. En het vormt een pleidooi voor de omvorming van onze historische ervaring tot een kritisch instrument en een bron van voortdurende, op het individuele slachtoffer gerichte betrokkenheid. Dat zijn mijns inziens enkele van de krachtige aanzetten die de recente schilderkunst van Constant ons biedt. En die overwegingen wilde ik bij de opening van deze tentoonstelling daarom nog eens nadrukkelijk trachten te verwoorden.

Rest mij nog slechts U, mijnheer Nieuwenhuys, nogmaals van harte te feliciteren met de eer die U vandaag ten deel is gevallen. Alle anderen wens ik veel genoegen bij het aanschouwen van deze bijzondere tentoonstelling. Ik dank U wel.

Marcel Hummelink, 9 december 1994

Universiteit van Amsterdam

Drs. M.B.E. Hummelink
Wijngaardsstraatje 9-11
1012 GN Amsterdam
tel./fax: 020-6223352

HISTORISCH SEMINARIUM
Spuistraat 134, 1012 VB Amsterdam
Telefoon (020) 525 4467
Fax (020) 525 4429

amsterdam, 13 december 1994
uw kenmerk:
ons kenmerk:
dienst/afdeling:
contactpersoon:
doorkiesnr.:
bijlage:
betreft: Openingswoord Chabotmuseum en afbeelding constructie

Aan:

Constant Nieuwenhuys
Kromme Waal 18
1011 BS Amsterdam

Geachte heer,

Hierbij een kopie van de tekst die ik bij de opening van de tentoonstelling in het Chabotmuseum heb uitgesproken. Deze is denk ik wat speculatiever en oppervlakkiger [of anders gezegd: wat voorlopiger en brutaler] dan de tekst die in het boekje is verschenen, maar enkele ideeën verdienen het denk ik wel om verder uitgewerkt te worden. Ik hoop dat we binnenkort eens over beide teksten van gedachten kunnen wisselen.

Veel van de in Rotterdam tentoongestelde werken had ik nog niet eerder rustig kunnen bekijken en het blijft een verrassing om een min of meer zorgvuldig gemaakte selectie in zo'n karakteristieke omgeving bijeen te zien. Vandaag zou ik daarom misschien een heel ander 'openingswoord' schrijven. Ik vind in elk geval dat het bijzonder mooie presentatie is geworden.

Hierbij ook een afbeelding van de constructie waarvan ik bij Stephen Gilbert een onderdeel zag. De foto stond in de catalogus van een tentoonstelling in Voorburg in 1955, 'Beelden in en om Hofwijck'. De beschrijvingen van de daar tentoongestelde werken stemmen niet overeen met het uiterlijk van deze plastiek. Als ik mij niet vergis werd dit werk kort tevoren -in de zomer van 1955- op de Salon des Réalités Nouvelles in Parijs tentoongesteld. Het is een mooie foto van een mooi exemplaar van Uw werk uit die tijd. Misschien dat zij herinneringen bij U oproept over de tijd en de sfeer waarin dit werk is ontstaan en wellicht weet U ook waar de andere onderdelen zijn gebleven.

Ik hoop dat U afgelopen vrijdag een aangename dag heeft beleefd. Met vriendelijke groet en tot ziens,

Marcel Hummelink

Bij beantwoording datum en kenmerk van deze brief vermelden